

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Кафедра оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції**

**Навчальні курси у сфері запобігання та боротьби з організованою
транскордонною злочинністю для поліцейських**

**«Організована злочинність у транскордонних зонах – головний ризик для
безпеки націй»**

**ЛЕКЦІЯ ДО ТЕМИ
«КОНФЛІКТИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ПРОТИДІЇ
ОРГАНІЗОВАНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ»**

Обговорено та схвалено на засіданні
кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців для
підрозділів кримінальної поліції ОДУВС
протокол від 01.08.2023 р. № 19.

Тема лекції **КОНФЛІКТИ ТА ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У ПРОТИДІ ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ**

Мета лекції:

Метою лекції є набуття, розширення та закріплення слухачами навчальних курсів теоретичних знань щодо визначення та різновидів конфліктів, їх використання в оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції України у протидії організованій злочинності.

П Л А Н Л Е К Ц І Ї

1. **Поняття, складові та класифікація конфліктів.**
2. **Загальна характеристика конфліктів в злочинному середовищі.**
3. **Конфлікти в організованому злочинному середовищі та їх використання в правоохоронній діяльності. Управління конфліктами.**

1. Поняття, складові та класифікація конфліктів

Для розуміння та системного аналізу конфлікту, як складного соціального явища, насамперед необхідно з'ясувати його визначальні характеристики, найважливішими з яких є: сутність, поняття, структура, класифікація, причини виникнення, динаміка, управління. Загалом, якщо звернутися до наукової термінології, то слово «*конфлікт*» має латинське походження (від *conflictus*) і означає «зіткнення, удар, боротьба». Слід зазначити, що у науковій літературі існує безліч різних підходів щодо розуміння поняття «конфлікт». І хоча остаточного єдиного погляду ще не вироблено, проте порівняння та аналіз різних визначень дозволяє виокремити його *основні ознаки*, через які і розкривається його сутність. Це, насамперед, наявність:

- *різних суб'єктів* (учасників, сторін), які протистоять один одному;
- *суперечностей*, що означає взаємозалежність і взаємо протилежність одночасно. У наведеному розумінні поняття «суперечності» об'єднує різноманітні потреби, бажання, інтереси, мотиви, цілі, ідеї, погляди, думки, судження, переконання, установки, норми, оцінки, цінності, ідеали тощо;

- *активності суб'єктів*, яка спрямована на подолання суперечностей і виражається у *протиборстві*. Відмінності
- *необхідні, проте недостатні умови конфлікту*; конфлікт виникає лише тоді, коли починається взаємодія учасників;
- *суб'єктності*, що підкреслює усвідомленість, осмисленість та поміркованість дій (тобто притаманна людині);
- *гострої психологічної напруженості, негативних емоцій* (стан напруженості у стосунках доволі розповсюджене явище, однак тільки найгостріший негативний її прояв призводить до конфлікту).

Зважаючи на наведене вище, конфлікт – *це найгостріший прояв суперечностей суб'єктів, що виявляється у протиборстві в процесі їх взаємодії та супроводжується негативними емоціями.*

Конфлікт завжди виникає на основі неспівпадаючих *суперечностей* (потреб, бажань, інтересів, мотивів, цілей, ідей, поглядів, думок, суджень, переконань, установок, норм, оцінок, цінностей, ідеалів тощо) і для нього завжди характерне *протиборство*, що призводить до негативних наслідків (моральних, психологічних, матеріальних, фізичних тощо).

У сутнісному розумінні конфлікту слід розрізнити поняття «конфліктна ситуація» і власне «конфлікт» (конфліктна взаємодія).

Конфліктна ситуація – це об'єктивна основа конфлікту, яка фіксує виникнення суперечностей, що створюють передумови для реального протиборства між суб'єктами. Конфліктна ситуація переростає у конфлікт завдяки *інциденту* – події, що є приводом для конфлікту та ініціює відкрите протиборство суб'єктів. Тобто це певні дії одного суб'єкта щодо обмеження можливостей іншого реалізувати свої цілі чи інтереси. Таке обмеження завжди потребує застосування морально-психологічного тиску або/та фізичної сили і супроводжується емоційними переживаннями. Крайній вираз обмеження – завдання шкоди.

Інцидент переважно виникає через *конфліктогени* – слова, дії (або бездіяльність), що призводять до конфлікту. *Основними проявами* конфліктогенної поведінки за-звичай є: відкрита недовіра; перебивання співрозмовника, приниження значущості його ролі, підкреслення відмінностей між собою і співрозмовником не на користь останнього, стійке небажання визнавати свої помилки і чийось правоту, занижена оцінка участі партнера у спільній справі та перебільшення власного внеску, постійне нав'язування свого погляду, нещирість, різке прискорення темпу бесіди та її несподіване завершення (переривання), невміння вислухати і зрозуміти думку іншого й т. ін. *Основними словами-конфліктогенами* у спілкуванні є: образи, загрози, глузування, порівняння, звинувачення, слова, які виражають недовіру, негативне ставлення, а також категоричність.

Структура конфлікту. Структура конфлікту – це будова і внутрішня форма організації конфлікту; сукупність його складових елементів, які забезпечують цілісність конфлікту як системи, його відмінність від інших явищ, збереження його основних властивостей в процесі різних змін. Вона характеризує *статичну складову* конфлікту та його властивості як об'єкта (на відміну від функцій, що характеризують *динамічну складову* конфлікту та його властивості як процесу).

Структура конфлікту включає дві основні підсистеми: *об'єктивну* (матеріальну) та *суб'єктивну* (психологічну).

До *об'єктивної підсистеми* конфлікту відносять: учасників, об'єкт, предмет, умови, межі поширення.

Учасники – це суб'єкти соціальної взаємодії, які знаходяться у стані конфлікту, та/або ті, хто відкрито чи приховано підтримує безпосередніх учасників. Залежно від міри участі у конфлікті виділяють такі категорії суб'єктів: основні учасники, групи підтримки та інші учасники. *Основні учасники* безпосередньо здійснюють активні дії один проти одного під час конфлікту. Іноді в конфлікті можна виділити учасника, що ініціював конфліктні дії, – ініціатора

конфлікту. *Групи підтримки* представляють сили, які стоять за основними учасниками, і активними діями чи моральною підтримкою можуть впливати на розвиток конфлікту (друзі, колеги тощо). До *інших учасників* конфлікту належать такі особи, які впливають на перебіг подій: підбурювачі (підштовхують учасників до початку конфліктних дій), організатори (планують, організують конкретні дії та контролюють перебіг конфлікту), посередники конфлікту (вирішують завдання припинення конфлікту).

Предмет конфлікту – це об'єктивно наявна чи уявна проблема (суперечність), яка є причиною конфлікту.

Об'єкт конфлікту – це певний дефіцитний ресурс, що являє собою матеріальну, соціальну чи духовну цінність, якою прагнуть володіти або користуватися конфліктуючі суб'єкти (пільги, влада, ідея тощо).

Умови конфлікту – це обставини або фактори, які визначають характеристики конфлікту (тобто його макро - та мікросередовище). Розрізняють умови виникнення та умови перебігу конфліктів. Під *умовами виникнення* розуміють об'єктивні особливості зовнішньої ситуації, які є суттєвими для того, щоб конфлікт розпочався. До *умов перебігу* конфлікту належать фактори, що впливають на його розвиток (зазвичай це просторові та часові межі).

Межі конфлікту визначаються трьома аспектами: просторовим, часовим, суб'єктивним. *Просторова межа конфлікту* – це визначення території, на якій відбувається конфлікт. *Часова межа конфлікту* – це тривалість конфлікту в часі, його початок і закінчення. *Суб'єктивна межа* визначає кількість учасників у конфлікті на момент його початку; розширення цієї межі, залучення до конфлікту нових осіб призводить до ускладнення структури конфлікту, необхідності пошуку інших способів вирішення, взагалі може змінити характер його перебігу. Знання меж конфлікту дозволяє обрати адекватну форму впливу для його врегулювання та/або перебіг.

Суб'єктивну (психологічну) підсистему конфлікту складають образи конфліктної ситуації, позиції, мотиви, індивідуально-психологічні характеристики його учасників тощо.

Образи конфліктної ситуації – це суб'єктивне уявлення учасників про: а) себе; б) суперника; в) сприйняття себе суперником; г) сам конфлікт.

Позиції конфліктуючих сторін – формальний вираз інтересів, тобто те, що учасники конфлікту заявляють і демонструють один одному під час конфлікту.

Мотиви конфлікту – внутрішні спонукальні сили, що підштовхують учасників до конфлікту. У широкому розумінні поняття «спонукальні сили» включає усю сукупність проявів мотиваційної сфери (потреби, бажання, інтереси, цінності, цілі, ідеали, переконання тощо).

Класифікація конфліктів. Класифікація конфліктів передбачає наявність системи різновидів конфліктів. Єдиної такої системи не існує через безліч критеріїв для типології. Тому доцільніше використовувати основні з них, а саме:

– *за кількістю учасників:* 1) *внутрішньоособистісні* (зіткнення рівних за силою, однак протилежно спрямованих особистісних мотивів (потреб, інтересів і т. ін.)), 2) *міжособистісні* (зіткнення учасників між собою, боротьба за інтереси кожної зі сторін), найбільш поширені, 3) *внутрішньогрупові* (конфлікт між особистістю і групою; мають декілька варіантів: керівник–колектив, працівник–колектив, лідер–група), 4) *міжгрупові* (зіткнення різноспрямованих групових мотивів (інтересів, цінностей, цілей тощо), тобто протиборчими сторонами виступають групи;

– *за сферою прояву:* 1) *політичні* (зіткнення з приводу розподілу владних повноважень, форми боротьби за владу), 2) *соціальні* (суперечності у стосунках людей (груп), що характеризується посиленням протилежних інтересів, тенденцій соціальних спільнот та індивідів), 3) *економічні* (боротьба за певні ресурси, пільги, сфери економічного впливу, розподіл власності тощо), 4) *організаційні* (зіткнення внаслідок регламентування діяльності, ієрархічних і розподільчих відносин в

організації (відповідно до посадових інструкцій, функціонального закріплення прав та обов'язків, оплати й оцінювання праці), формальності структури управління тощо), 5) *управлінські* (конфлікти, причини яких пов'язані з факторами процесу керування), 6) *сімейно-побутові* (дисгармонія сімейних відносин, проблеми психологічної атмосфери сім'ї);

– *за способом вирішення*: 1) *антагоністичні* (розв'язання суперечностей шляхом руйнування структур чи відмови всіх сторін від участі в конфлікті, крім однієї, яка і виграє), 2) *компромісні* (вирішення конфліктів за рахунок взаємної зміни цілей учасників конфлікту, термінів, умов взаємодії тощо);

– *за соціальним статусом*: 1) *горизонтальні* (взаємодія рівноцінних за обсягом наявної влади чи ієрархічним рівнем суб'єктів), 2) *вертикальні* (начальник–підлеглий); 3) *змішані* (поєднання попередніх різновидів);

– *за ступенем виразності*: 1) *відкриті* (характеризуються явно вираженим зіткненням опонентів: непорозуміння, сварки, суперечки), 2) *приховані, латентні* (відсутні зовнішні агресивні дії між конфліктантами, однак при цьому використовуються непрямі способи впливу);

– *за характером причин*: 1) *об'єктивні* (викликані незалежними від людини обставинами, що існують безвідносно неї), 2) *суб'єктивні* (безпосередньо пов'язані з людськими психологічними особливостями як їх детермінантами);

– *за наслідками*: 1) *конструктивні* (позитивний вплив на соціальні процеси чи особистісні психологічні зміни), 2) *деструктивні* (негативні, інколи руйнівні, результати завершення протиборства);

– *за гостротою протидії*: 1) *низької*, 2) *середньої* та *високої інтенсивності*;

– *за масштабами*: 1.1) *загальні* (повністю охоплюють усю систему), 1.2) *парціальні* (стосуються окремої частини); 2.1) *глобальні* (мають планетарний характер, стосуються усього населення землі, загрожують знищенням цивілізації), 2.2) *регіональні* (отримують поширення в більшій частині країн регіону або охоплюють його повністю), 2.3) *локальні* (виникають і розвиваються в обмеженому

районі, окремій територіальній зоні);

– за тривалістю: 1) короткочасні, 2) довготривалі, 3) затяжні.

Причини конфліктів розкривають джерела їх виникнення та визначають динаміку перебігу. Без з'ясування причин неможливе ефективне запобігання, регулювання та конструктивне вирішення конфліктів. Причини конфлікту – *це сукупність обставин і факторів, дія яких призводить до виникнення конфліктів.*

Виникнення та перебіг конфліктів зумовлено дією *чотирьох груп факторів: об'єктивних, організаційно-управлінських, соціально-психологічних і особистісних.* Перші дві групи факторів мають об'єктивний характер, третя і четверта – суб'єктивний.

Об'єктивні причини конфліктів – це незалежні від людини обставини, дія яких призводить до виникнення конфлікту. До числа типових об'єктивних причин можна віднести: обмеженість життєво важливих матеріальних і духовних благ; нерівність суб'єктів (майнова, статусна, освітня, побутова, економічна, політична, національна, релігійна тощо); спосіб життя; стан суспільства (дезорганізація, безробіття, інфляція, криміналізація, природні та техногенні катастрофи тощо); відсутність об'єктивних критеріїв оцінювання та розв'язання суперечностей).

Організаційно-управлінські причини пов'язані із суперечностями, які виникають у процесі створення, розвитку та функціонування організацій, колективів, груп, а також керівництва ними. До їхнього складу належать: структурно-організаційні (невідповідність структури організації вимогам діяльності, поставленим завданням); функціонально-організаційні (неоптимальність функціональних зв'язків організації із зовнішнім середовищем, між структурними елементами організації, між окремими працівниками); особистісно-функціональні (невідповідність працівника посаді за своїми професійними, моральними та іншими якостями); ситуативно-управлінські (помилки, яких припускаються керівники та підлеглі у процесі вирішення завдань).

Соціально-психологічні причини – це ті причини, що зумовлені безпосередньою взаємодією людей, фактором їх включення до соціальних груп. Наприклад: втрата і викривлення інформації в процесі міжособистісної та міжгрупової комунікації; неправильне розуміння людьми один одного; підхід до проблеми з різних позицій; різні способи оцінки результатів діяльності та особистості; невідповідність слів, оцінок, вчинків очікуванням; незбалансована рольова взаємодія двох людей; напружені міжособистісні відносини, які склалися раніше; психологічна несумісність.

Особистісні причини конфліктів зумовлені індивідуальними психологічними особливостями людей, що призводять до загострення суперечностей та їх конфліктної взаємодії (психічний стан, особистісні якості, ставлення, переконання тощо). Основними особистісними причинами виступають: конфлікт цінностей; суб'єктивна оцінка поведінки партнера як недопустимої; недостатня психологічна компетентність; низька конфлікто- і стресостійкість; недостатній розвиток емпатії (нерозуміння емоційного стану іншої людини); неадекватний рівень домагань; акцентуації характеру.

2. Загальна характеристика конфліктів в злочинному середовищі

В груповому злочинному середовищі, згідно положень і закономірностей соціальної психології, здебільшого виникають *когнітивні конфлікти* (від лат. *kognitio* – знання, пізнання), коли сторони, що протистоять, не мають претензій один до одного, але стикаються як супротивники в спорі стосовно протилежних точок зору (понять, думок) щодо об'єктів, предметів злочинів, способів їх учинення тощо, і *конфлікти мотиваційні*, що випливають або із зіткнення інтересів і прагнень, яке має на меті перегляд статусу тієї чи іншої особи в групі, або ж із суперечностей, пов'язаних з особливостями психологічної структури певної групи. З останніх найбільш значними є дії, що впливають на стабільність *групового об'єднання*, у тому числі *утворювальні*, що *зберігають* та *нищівні*. Аналогічно

може спрацьовувати поведінкова модель осіб у даному об'єднанні: *консервативна, конформістська, критична*.

Ще одна група суперечностей у злочинному середовищі пов'язана з так званою проблемою «співтовариства». Вона базується на двох головних припущеннях: 1) людина – це колективна істота, яка потребує спілкування з іншими особами; 2) люди не можуть бути в згоді між собою.

Крім того, груповим об'єднанням характерні *рольові конфлікти*, що виникають унаслідок порушень окремими членами груп свого рольового статусу, які суперечать прийнятим груповим нормам і правилам взаємодії. Вони можуть мати *імпліцитний*, тобто прихований, характер або ж існувати у формі усних чи письмових домовленостей (статутів, порядків тощо). Тобто зазначені норми й правила органічно входять до групової взаємодії, є її регуляторами, без яких вона стає неможливою.

Конфлікти в групах узагалі та у злочинних, зокрема, знаходяться на перетині таких групових психологічних утворень, як згуртованість, цілеспрямованість, групові норми, цінності, санкції, лідерство й т. ін. Тому спочатку доцільно розглянути загальні положення щодо структури конфлікту в злочинних групах. Основними його елементами є:

1) *протистояння двох психологічних начал*, в основі якого лежить реальна чи уявна суперечність, тобто суперечні чи несумісні потреби, інтереси, погляди, переконання, цілі, мотиви, які в конфліктній ситуації виконують роль її предметів, у тому числі як усередині однієї групи, так і стосовно полярних груп.

Ця суперечність може виникнути як наслідок об'єктивно суперечливої ситуації або бути результатом певних зусиль учасників, їхніх навмисних вчинків, дій, відповідного ставлення один до одного;

2) *наявність суб'єктів* (саме злочинних груп і їхніх учасників) як носіїв суперечності;

3) *активна протидія (взаємодія) протилежних сторін*, що спрямована на

зміну хоча б однією з них конфліктної ситуації як неприйнятною для неї. Ця протидія набирає відкритої, демонстративної форми і зовні виражається в зміні характеру спілкування сторін у напрямі конфронтації, неприязні, небажання спілкування, прагнення до перемоги й т. ін., що стимулює ескалацію конфлікту.

Необхідно розрізнати причину й привід виникнення конфлікту, причому вони можуть бути як справді істотними, так і незначними й оцінюватися кожною зі сторін по-різному. Причини не завжди «лежать на поверхні», вони інколи приховані й тому можуть бути незрозумілими одній із конфлікуючих сторін.

Нерідко в злочинних групах конфлікт викликається відразу кількома причинами, одна з яких – основна, базова, а інші часом навіть і не усвідомлюються або ж маскуються, наприклад особиста неприязнь до протилежної сторони. Під час конфлікту інколи виникають нові причини, які стають домінуючими або ж повністю заміняють первісні. Конфлікт може спалахувати непередбачено (випадково, ситуаційно) чи викликатися спеціально (провокуватися). Доволі часто його виникнення є результатом поступового накопичення в стосунках сторін різних, спочатку незначних, суперечностей, подальшого їх «розпалювання» й загострення аж до цілковитої неможливості нормального співіснування.

Найбільш визнаною підставою для класифікації конфліктів є розрізнення їх за відповідними суб'єктами чи сторонами, а також особистісними психологічними даними окремої людини. З цих позицій у злочинному середовищі, як взагалі в конфліктології, виокремлюються: ***внутрішньоособистісні, міжособистісні, міжгрупові та внутрішньогрупові конфлікти.***

Внутрішньоособистісний конфлікт являє собою внутрішню боротьбу різних суперечливих чи несумісних потреб, інтересів, уявлень, цілей, мотивів окремого члена групи, які ним сприймаються й емоційно переживаються як особисто значуща для нього проблема, що потребує свого розв'язання й викликає у зв'язку з цим значну психологічну напруженість всередині групи.

Під *міжособистісним конфліктом* розуміється зіткнення між окремими

членами групи, яке сприймається і переживається останніми (принаймні – одним із них) як особистісно значуща психологічна проблема, що потребує розв'язання та викликає активність (у тому числі конфліктну) сторін.

Внутрішньогрупові конфлікти. На відміну від міжособистісного конфлікту, предметом внутрішньогрупових конфліктних суперечностей виступають групові цінності, інтереси, потреби. Пізнання внутрішньогрупових конфліктів в ОРД видається необхідним, оскільки з ними пов'язаний стан деструкції внутрішньогрупових зв'язків, що є важливим фактором для практики протидії злочинності.

Міжгрупові конфлікти є породженням системи міжгрупової взаємодії, що відбувається як в цілому між різними злочинними групами, так і між окремими представниками цих груп, коли вони діють у міжгруповому вимірі, сприймаючи один одного як членів різних груп.

За винятком внутрішньоособистісних конфліктів, які відбуваються у внутрішньому, психічному житті людини, конфлікти є продуктом спілкування, взаємодії, тобто певних соціальних відносин, а тому зміст, спрямованість і характер цих відносин, особливості їх суб'єктів мають важливе значення у формуванні причин конкретних конфліктних ситуацій.

Кримінальний кодекс України визначає, що кримінальне правопорушення визнається вчиненим *організованою групою*, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) кримінальних правопорушень, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи. (п. 3 ст. 28 Кримінального кодексу України).

Водночас законодавець визнав кримінальне правопорушення вчиненим *злочинною організацією* за умови, якщо воно скоєно стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини

якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп (п. 4 ст. 28 Кримінального кодексу України).

Таким чином, *злочинна діяльність є основною змістовою ознакою існування не тільки злочинної групи, але й організованої групи та злочинної організації.*

Причинами об'єднання осіб у злочинну групу можуть бути: а) неможливість учиняти злочини без спільних зусиль певної кількості людей; б) виявлення спільності злочинних інтересів, потреб, цілей, мотивів, намірів тощо; в) ситуативні обставини, такі як безвихідне матеріальне, моральне становище й т. ін.

Визначальну роль у створенні та становленні групового об'єднання як злочинного формування відіграють його *потреби та інтереси*, які підрозділяються на два види.

1. Потреби й інтереси більшості осіб, які входять у дане формування. Майже в усіх випадках це корисливі потреби й інтереси, які, стаючи груповими психологічними утвореннями, усвідомлюються членами злочинного формування як власні, тобто набирають для них особистісного (мотиваційного, цілеутворюючого) значення. Це той рівень, коли групове формування набуває певної згуртованості, автономізації, що найбільш сприяє досягненню доволі високої психологічної єдності.

2. Потреби, що забезпечують умови формування, становлення, розвитку та збереження організованої злочинної групи як певної функціональної системи. Особлива роль у цьому відношенні належить груповим нормам, які поширюються не стільки на емоційні стосунки, скільки (переважно) на дійові відносини в даних формуваннях.

Значне місце відводиться дисциплінарним нормам, насамперед таким, як: конспірація, тобто приховування злочинних дій, обережна поведінка,

нерозголошення належності осіб до груп та їх злочинної діяльності тощо; повне підпорядкування членів груп лідерам у питаннях дисципліни; заборона здійснення окремими особами несанкціонованих злочинів; недопустимість видачі спільників правоохоронним органам; заборона виходу з групи тощо.

Щодо форм збереження цілісності організованих злочинних формувань і забезпечення їх життєдіяльності, то тут застосовуються найрізноманітніші заходи, методи й прийоми. Особливу увагу злочинні організації приділяють, наприклад, створенню з метою прикриття їх дійсної діяльності «дахів» під виглядом усілякого роду сервісних центрів, інформаційних агентств, охоронних, розважальних фірм тощо.

Достатньо поширеним є відстеження лідерами злочинних організацій спрямованих проти них намірів і конкретних дій із боку правоохоронних органів. Зокрема, маючи в безпосередньому підпорядкуванні структурні підрозділи безпеки, нерідко очолювані професіоналами, ці лідери отримують достатньо інформації для аналізу обстановки. Стали вже звичайними й такі заходи щодо самозбереження організованих злочинних організацій, як створення в них блоків фізичного захисту, розроблення тактики особливої поведінки співучасників на випадок арешту й т. ін.

Організаційно-психологічна структура злочинних формувань. Перш за все істотне значення має їх організаційно-функціональна структура, головною визначальною ознакою якої виступає горизонтальна чи вертикальна побудова. Так, організовані групи загально кримінального характеру здебільшого мають горизонтальну побудову, для якої притаманні такі ознаки:

а) за ступенем централізації – *слабка її виразність*. Відносини (особливо предметно-дійові) між усіма учасниками групи, включаючи й лідера, здійснюються за горизонталлю на взаємній контактній основі;

б) за зовнішньою підпорядкованістю – *автономний* характер;

в) за ступенем рольової диференціації – *постійна спеціалізація дійових функцій, що властива лише деяким виконавцям*, виходячи з відповідних потреб кожної конкретної групи. Поточний же розподіл обов'язків здійснюється лідерами

груп, виходячи з наявності необхідних спеціалістів, довіри до них, а також їх вольових якостей, виконавчої дисциплінованості тощо;

г) за видами та способами комунікації – *повна* або *спрощена структура* (за існуючою класифікацією), коли кожний член групи може встановити очний зв'язок з усіма її членами, включаючи й лідера.

До вертикального типу організаційно-функціональної структури відносяться злочинні організації. У вертикальних структурах простежуються такі організаційно-функціональні компоненти.

1. Централізація. Вона присутня в усіх організаціях і має виразний характер. Усі взаємодії відбуваються за пірамідальною дво- або триступеневою ієрархією.

На вершині пірамід знаходяться лідери-керівники (організатори), нижче розміщуються виконавчі структурні ланки у вигляді, як правило, окремих груп, бригад (а то й окремих спеціалістів – виконавців певних замовлень), що очолюються безпосередньо лідерами або ж підлеглими їм керівниками-бригадирами. На перетині верхівки й виконавчих ланок інколи діють різного роду організаційно-управлінські суб'єкти (посередники, менеджери, розпорядники тощо). Це частіше за все особи з найближчого оточення лідерів, що допомагають у генеруванні кримінальних ідей, розробленні й організації виконання стратегічних рішень злочинного характеру тощо.

Безпосередні контакти існують між лідером і наближеними до нього «авторитетами» або (та) керівниками ланок чи окремими довіреними особами з числа учасників підлеглих виконавчих ланок (незалежно від ступеня ієрархії). Взаємодії виконавців, як правило, обмежуються стосунками між собою та з безпосередніми керівниками. Вихід на більш високі рівні при цьому допускається, але у виняткових випадках.

2. Функціональна диференціація. Спеціалізація дійових функцій є майже обов'язковою ознакою організаційно-психологічної структури злочинних

організацій. Узагалі в цій диференціації типово виокремлюються:

- керівна ланка: лідер (керівник-організатор) і його наближені помічники – авторитетні фігури;
- виконавчі ланки: загальні та спеціалізовані виконавчі групи, бригади чи окремі виконавці, очолювані окремими керівниками;
- спостерігається наявність опозиційних ланок (групи чи суб'єкти, що внутрішньо не поділяють загальної стратегії злочинної діяльності, групових норм, особистих вимог і позицій керівних фігур тощо, а також виявляють конкуруючі мотиви, установки й т. ін.).

Щодо видів і способів комунікації, які превалюють у злочинних організаціях, то на сьогодні в практиці більш-менш чітко визначилися або так звана складна система, коли лідер водночас є керівником двох чи більше підгруп, які мають свої відповідні комунікації, або ж багатоблочна система, відповідно до якої лідер підтримує зв'язки тільки з наближеними помічниками (управлінські, посередницькі ланки) чи з керівниками підпорядкованих виконавчих груп, бригад, у яких існують свої комунікативні відносини.

Практика свідчить про те, що в сучасних злочинних організаціях, за умови жорсткої конспірації, створюються такі системи комунікації, коли *інформаційні зв'язки відбуваються за принципом ступінчастого їх просовування зверху донизу.* При цьому нижчі виконавчі ланки часто взагалі не знають своїх вищих лідерів-керівників, які взаємодіють, як правило, тільки з найбільш наближеними до них суб'єктами.

Інколи рядові члени тільки бачать зовнішні прояви чи атрибути поведінки лідерів: обмеженість інформації, що виходить від лідерів; передача її тільки через третіх осіб; потужна охорона лідерів; значні кошти, що витрачаються на антураж, спілкування за допомогою особливих вербальних або невербальних форм, спеціальної знакової символіки тощо. Усе це психологічно дуже впливає на членів груп, створює атмосферу як благоговіння, так і страху перед лідером.

3. Конфлікти в організованому злочинному середовищі та їх використання в правоохоронній діяльності. Управління конфліктами.

Організованим злочинним формуванням, як і будь-яким іншим груповим утворенням, притаманні внутрішньо-особистісні, міжособистісні, внутрішньогрупові та міжгрупові конфлікти. Але виникнення та розвиток їх мають свою специфіку. Так, серед різних загальних факторів, що призводять до *внутрішньо-особистісних конфліктів*, в організованих групах і злочинних організаціях головним є ступінь входження (включення) учасників у групову злочинну структуру, оскільки в принципі дані конфлікти так чи інакше є наслідком підпорядкування членів груп груповим нормам і лідерам як виразникам останніх, що є неодмінною умовою існування самих цих груп.

Унаслідок цього можливості індивідуального вибору в зазначених формуваннях завжди обмежені й залежать від того, наскільки члени груп ідентифікують себе з ними, наскільки вони зацікавлені в досягненні загальних групових цілей і кінцевих результатів злочинної діяльності. Існують дві принципово відмінні ситуації щодо виникнення внутрішньо-особистісних конфліктів у членів організованого злочинного формування, які пов'язані з психологією входження особи в нього.

Перша – це становище, коли співники знаходилися до створення злочинного об'єднання в довірчих стосунках, разом створювали його або вільно й свідомо пізніше ввійшли до нього з первісним повним сприйняттям очікувань щодо майбутньої групової злочинної діяльності, групової структури, групових норм тощо. Зрозуміло, що чинники можливих внутрішньо-особистісних конфліктів (до речі, як і міжособистісних) у таких випадках частіше за все будуть знаходитися за межами групової єдності й згуртованості, тобто брати початок від суто емоційного стану суб'єкта, його особистих амбіцій, переживань тощо. Справа в тому, що особа, якщо вона повністю ідентифікувала себе з груповим злочинним

об'єднанням, відчуває себе в ньому мовби у двох іпостасях. З одного боку, в ній превалюють корисливі настрої, які нерідко переростають у бажання нажитися, збагатитися, за рахунок чого розвивається, як правило, байдужість, цинічне ставлення до інших людей тощо. З іншого ж боку, ця особа усвідомлює свою злочинну діяльність, побоюється можливого покарання, а то й відчуває вину та каяття, що нерідко призводить до гострої внутрішньої боротьби мотивів, важкого внутрішньо-особистісного конфлікту, який у змозі спонукати до зміни способу життя, відмови від подальшої злочинної діяльності тощо.

Друга ситуація стосується вимушеного, хоча й свідомого входження особи до організованого злочинного формування під тиском різних обставин, дій з боку певних суб'єктів тощо. Специфіка такого залучення співучасників полягає в тому, що їхні особисті інтереси, цілі й прагнення часто розходяться з груповими.

Тому конформізм, який проявляється в груповій поведінці вказаних осіб, у дійсності є лише захисною оболонкою, яка не виконує необхідної функції згуртованості, збереження групової єдності, утримання членів злочинного формування в його складі. *Усвідомлення цього здебільшого стає причиною дисбалансу особистого психічного стану, озлобленості, внутрішнього протесту, що з часом перетворюється в затяжний внутрішньо-особистісний конфлікт.* Вихід із нього може бути знайдений і в міжособистісному зіткненні різних сторін у злочинному формуванні, частіше за все з лідером або з іншим керівником організованої злочинної групи чи злочинної організації.

Слід також мати на увазі, що деякі злочинці намагаються увійти до складу організованих злочинних формувань, що мотивується необхідністю отримання опіки з їх боку і набуття «легітимності» свого злочинного існування. Але й у цих випадках суб'єкти керуються своїми особистими інтересами та цілями, які можуть не збігатися з груповими, що теж не виключає виникнення внутрішньо-особистісних, а надалі й міжособистісних конфліктів. З огляду на вищесказане для правоохоронної практики становлять особливий інтерес кі дані про підстави для

примусового залучення окремих членів до організованих злочинних формувань. Зокрема, їх лідери використовують такі підстави, як:

- матеріальна залежність особи внаслідок попереднього надання їй матеріальної підтримки;
- психологічна підтримка й заступництво з боку лідера або іншого члена злочинного формування від дійсних або уявних кривдників;
- національні (етнічні) почуття;
- поступове втягування в злочинну діяльність шляхом періодичного отримання від особи часткових відомостей про об'єкт злочину;
- відстеження учасників інших злочинних формувань чи окремих злочинців, що вчиняють кваліфіковані злочини, та їх підкорення під страхом видачі останніх правоохоронним органам;
- погроза фізичною розправою, у тому числі як відносно самої особи (у випадку відмови увійти в злочинне об'єднання як певний фахівець, людина зі зв'язками, творчими здібностями тощо), так і щодо її родичів або близьких осіб.

Викладене вище значною мірою стосується й *міжособистісних конфліктів* в злочинних угрупованнях. У цілому такі конфлікти являють собою ситуації зіткнення на рівні стосунків між окремими спільниками їхніх несумісних інтересів, цінностей, ролей, а також норм і правил групової взаємодії, які можуть мати загальноприйнятий у злочинному світі характер і бути обов'язковими для всіх членів злочинних формувань (наприклад, життя «по поняттям») або існувати у формі усних чи письмових правил, норм, розроблених у конкретній групі чи організації. Ці норми й правила істотно значущі для кожного члена злочинного формування, вони є невід'ємною частиною та регуляторами групової взаємодії, і порушення їх майже завжди спричиняє міжособистісні конфлікти. Відправним моментом психологічного аналізу даних конфліктів є те, що в будь-якій злочинній групі чи організації взаємовідносини між учасниками формуються на основі, насамперед, задоволення своєкорисливих особистих інтересів і потреб. Тому в

злочинній діяльності організованої групи та злочинної організації вже від самого початку закладено предмет конфліктного інциденту, оскільки одночасне задоволення своєкорисливих особистих інтересів і потреб та відповідних групових інтересів є доволі проблематичним.

Такі міжособистісні конфлікти в зазначених злочинних формуваннях є поширеними розповсюдження, оскільки в цих формуваннях постійно мають місце такі чинники, як: переважання власних інтересів учасників над груповими; жорстке підкорення лідерами інших осіб своїй волі; невіра окремих членів у справедливий розподіл злочинних прибутків; підозра один одного в співробітництві з правоохоронними органами; претензії щодо особистих привілеїв окремих осіб; прагнення окремих членів до самоствердження чи зайняття вищої сходинки в груповій ієрархії; ущемлення гідності окремих учасників; бажання помститися кривдникам тощо. Усе це супроводжується відповідними емоціями: незадоволенням, обуренням, образою, презирством, страхом покарання з боку лідера і т. ін. Як наслідок цього виникають реальні конфлікти, що подекуди переростають у відкриту гостру боротьбу, коли кожна зі сторін вважає себе правою й відстоює свої інтереси.

З попереднім органічно пов'язане й питання щодо сумісності членів організованих злочинних груп і злочинних організацій. Так, з одного боку, цілком можливо визнати наявність у них сумісності майже всіх членів, але це стосується, по-перше, повністю контактних груп із горизонтальною організаційно-психологічною структурою, а по-друге, тільки тієї сфери взаємних відносин, яка має чітко визначений предметно-дійовий характер.

Сучасна практика боротьби з організованими злочинними формуваннями свідчить про те, що міжособистісні (та й внутрішньо-особистісні) конфлікти в них частіше за все виникають на ґрунті незадоволення: напрямами злочинної діяльності, засобами, способами вчинення конкретних видів злочинів, розподілом кримінальних прибутків; стратегією та стилем керівництва;

внутрішньогруповими нормами-вимогами й санкціями за їх порушення; обмеженням емоційних міжособистісних відносин.

За характером виникнення, перебігу та розв'язання близькими до попередніх вважаються *внутрішньогрупові конфлікти* в організованих злочинних угрупованнях. Вони мають єдині джерела з іншими конфліктами – це незбіжні інтереси, цілі, цінності, потреби, мотиви, бажання й т. ін. Але тут ідеться про такі суперечності, коли з одного боку завжди протистоять цілісні групові інтереси, цінності тощо, а тому під загрозу ставиться подальше існування самого злочинного об'єднання.

Особливе місце в механізмі виникнення й перебігу зазначених конфліктів займає боротьба несумісних мотивів. Суть її полягає в тому, що дійсні мотиви поведінки та діяльності одного чи декількох учасників групи не збігаються із загальноприйнятими в даному формуванні груповими мотивами, передумови до цього можуть скластися ще до входження особи в організовану злочинну групу, скажімо, якщо вона мала свою особисту мету, наприклад, помститися за допомогою групи спільному ворогові тощо.

Слід узяти до уваги, що конфлікти предметно-дійового походження, як такі, що мають на меті досягнення успіху злочинної діяльності, можуть відносно легко вирішуватися за рахунок прийняття необхідних конструктивних рішень, тобто обрання альтернативної взаємодії. Наприклад, якщо певний конфлікт виник із приводу розбіжності у виборі шляхів і способів пересування злочинців до місця вчинення злочину чи звідти, то цей вибір може бути конструктивно переглянутий. Конфлікти ж особистісно-прагматичні викликаються потребою учасників взаємодії чи бодай одного з них у реалізації емоційної напруженості. У цьому випадку вони ніяк не спрямовані на досягнення конкретних результатів злочинної діяльності, а тому суб'єкт (суб'єкти) конфліктного зіткнення можуть бути виведені (усунуті) з групи без значних ускладнень на шляху досягнення мети.

Існують переконливі практичні свідчення, що чим вищий рівень розвитку злочинного об'єднання, тим рідше в ньому особистісно-прагматичні чинники призводять до конфліктів. Натомість причинами їх виникнення частіше стають предметно-дійові розбіжності. Узагалі ж причини внутрішньогрупових конфліктів в організованих злочинних групах і злочинних організаціях можна поділити на *об'єктивні* та *суб'єктивні*. Перші – це недоліки в організаційному, інформаційному, технологічному забезпеченні злочинної діяльності, нерациональний розподіл ролей і обов'язків тощо.

Інші ж є продуктом емоційного походження, як-то: негативний соціально-психологічний клімат і психологічні бар'єри, неприйнятні риси характеру та певні психологічні особливості окремих осіб (егоїзм, недостатнє самовладання, нестриманість, завищені самооцінка та рівень домагань, тривожність) тощо. У вивченні й поясненні внутрішньогрупових конфліктів істотне пізнавальне значення мають розбіжності між груповими об'єднаннями, які взаємодіють *на кооперативній або на конкурентній основі*, у тому числі за такими параметрами:

- комунікація: для об'єднань кооперативного типу, якими здебільшого є контактні злочинні групи, характерні відкриті комунікації та повний обмін інформацією між учасниками; у конкурентній же взаємодії, яка частіше за все спостерігається в ієрархічних злочинних організаціях, навпаки, відчувається недостатність комунікації між учасниками, обмеження та викривлення інформаційних потоків;

- сприймання: кооперативна взаємодія підштовхує учасників до схожості та спільності інтересів, цінностей, а також підвищує здатність до розуміння іншої точки зору; конкурентний же процес посилює сприйняття розбіжностей, а також небезпеки, яка йде від протилежної сторони;

- установки: кооперативний процес веде до формування довірчих, дружніх установок стосовно один одного, сприяє взаємному прийняттю та очікуванню бути прийнятим; конкурентна ж взаємодія, навпаки, веде до підозріння, посилює готовність

до негативного реагування на прохання й потреби інших, сприяє взаємному нехтуванню й т. ін.

За розподілом суб'єктів внутрішньогрупових конфліктів в організованих злочинних формуваннях провідна роль належить їх лідерам. Саме загострення суперечностей між ними та спільниками найчастіше призводить до таких конфліктів. Основною причиною цих суперечностей є: хиби в організації злочинної діяльності; прорахунки лідера, які призвели до невдалих злочинних дій; прагнення лідера до привласнення значної частки злочинного прибутку; слабка згуртованість об'єднання; егоїстичні прояви одного або декількох його членів з метою ствердження своїх уявних переваг; наявність атмосфери прихованого суперництва, психологічного підкорення, пристосовництва тощо.

Головне ж, що викликає конфлікти між лідерами й членами організованих злочинних формувань, – це *нерівноправність, інформаційне обмеження учасників у порівнянні з лідерами, а також нерівномірний розподіл прибутків, отриманих за рахунок злочинної діяльності*. Але це здебільшого характерне для злочинних організацій, що мають складну організаційно-управлінську структуру. Щодо менш розвинених організованих злочинних груп, то в них внутрішньогрупові конфлікти частіше викликаються такими чинниками, як *ущемлене самолюбство, почуття заздрості та знову ж таки недовіра до лідерів*.

Практиці відомі також дуже гострі внутрішньогрупові конфлікти, що відбуваються в злочинних організаціях на підставі різних суперечностей, *які виникають між їх лідерами й опозиціонерами з числа так званих «авторитетів»*, що наближені до керівного ядра вказаних організацій. Причинами тут найчастіше виступають прагнення опозиціонерів до автономізації свого становища в злочинних формуваннях, зайняття в них провідних ролей тощо. Одночасно керівники бажають підірвати їхній авторитет, усунути їх як своїх суперників. Такі конфлікти відбуваються зазвичай приховано, а їх наслідком нерідко є фізичне знищення один одного, що надалі призводить до значного розхитування самих

організацій. Інколи в організованих злочинних формуваннях відбуваються конфлікти між основним складом цих об'єднань і їх новими членами. Виникають такі зіткнення внаслідок того, що групи очікують від новачків активних дій і повного підкорення груповим нормам. Як правило, над новими членами встановлюється суворий контроль, і в разі навіть незначних порушень групової дисципліни до них застосовуються жорсткі санкції.

Також конфлікти часом виникають і розвиваються між груповою більшістю й окремою скомпрометованою особою зі складу групи. Головна причина тут – недовіра до такої особи. В особливо гострій формі відбуваються *конфлікти між організованою злочинною групою чи організацією та їх членами, які вирішили припинити злочинну діяльність і вийти з об'єднання*. Це пов'язане, по-перше, з неприйняттям такого виходу за існуючими у злочинних групах нормами, а по-друге, зі страхом решти учасників і самого лідера щодо можливості бути викритими й притягнутими до кримінальної відповідальності. Спроба виходу з таких конфліктів теж нерідко призводить до трагічних наслідків.

Взагалі, у виникненні внутрішньогрупових конфліктів в організованих злочинних формуваннях *головну утворюючу роль відіграють порушення їх учасниками специфічних групових норм*. Найбільш поширеними сьогодні є такі. За інструментальним (предметно-дійовим) типом відносин це порушення:

- вимог щодо конспірації групової злочинної діяльності, зокрема належності до неї окремих членів;
- вимог стосовно дотримання субординації та підпорядкованості в ієрархічній груповій структурі;
- заборони вчинення несанкціонованих злочинів або застосування під час здійснення злочинних дій засобів, прийомів і способів, які виходять за рамки запланованого;
- вимог щодо безумовного виконання розподілених ролей, а також дотримання прийнятих рішень щодо підготування, здійснення конкретних

злочинних дій;

- вимог стосовно дотримання обережності та розсудливості при вчиненні злочинів;
- вимог про дотримання визначеного порядку розподілу кримінальних прибутків.

Що ж до невиконання норм, *які регулюють внутрішньогрупові стосунки емоційного або почуттєвого характеру*, то до таких слід віднести порушення:

- вимог стосовно недозволеності самотійного виходу з групи, а також неприпустимості видачі співучасників правоохоронним органам;
- вимог щодо обережної та стриманої поведінки осіб за межами кримінальної активності групи;
- вимог про обов'язкові грошові внески тощо.

Зазначені вище групові норми є, як правило, обов'язковими для всіх або для абсолютної більшості членів організованих злочинних груп. Винятком інколи стають лише наближені до лідерів особи. Очевидно, що за своїм психологічним змістом групові норми в організованих злочинних формуваннях мають первісно антагоністичний характер, оскільки вони вже від самого початку зумовлюють нерівне становище лідерів і рядових учасників цих формувань. І хоча, на перший погляд, суперечності з приводу згаданих норм начебто й не існують, тобто не виявляються на поверхні, у дійсності ж вони весь час діють на психіку кожної особи, породжуючи в ній якщо не стійкий і гострий внутрішньо-особистісний конфлікт, то, принаймні, постійний психологічний дискомфорт. Цей психологічний стан, подібно до стиснутої пружини, за певних умов, знаходить вихід у внутрішньогруповому конфліктному вибуху.

Групові норми у злочинних формуваннях мають цілком реальний, а не декларований характер, що підтверджують дуже жорстокі санкції за їх порушення. Тому внутрішньогрупові конфлікти, предметом яких виступають саме ці норми, хоча й виникають досить часто, але приречені на короткочасне існування, причому не завдяки

компромісному або іншому безкровному їх вирішенню, а саме внаслідок застосування насильницьких методів.

Конфлікти в організованих злочинних формуваннях виникають також на ґрунті суперечностей інформаційного характеру. Але це, скоріше, стосується верхівки злочинної групи чи організації. Суть цього полягає в практичній непоінформованості або дуже обмеженій обізнаності певних осіб, що оточують лідера, наприклад, із питань щодо становища групи в загальному кримінальному середовищі, перспектив її розвитку та подальшого функціонування, стратегії злочинної діяльності тощо. Найбільш складними й резонансними конфліктними явищами в сучасному кримінальному середовищі є міжгрупові конфлікти, які виникають частіше за все між окремими потужними організованими злочинними організаціями. Взагалі ці конфлікти є породженням системи міжгрупової взаємодії, яка відбувається як між власне групами осіб, так і між окремими їх представниками, а також між іншими учасниками взаємодії, коли сторони сприймають одна одну як членів різних груп. Безпосередніми джерелами таких конфліктів, як і всіх інших, виступають суперечні групові інтереси, потреби, ролі, намагання тощо. Але це головним чином зіткнення у зв'язку з розподілом (перерозподілом) територіальних або економіко-галузевих сфер кримінального контролю чи з причин боротьби за владу в кримінальному середовищі та за фактичне існування кожної суперечної сторони.

Реальність суперечних групових інтересів визначається не тільки їх наявністю на даний час, але й перенесенням із минулого, причому це також стосується певних погроз і ворожнечі з боку конкуруючих сторін, що в цілому має назву «реальна погроза». Сприйняття такої погрози конкуруючою стороною спричиняє зворотну ворожість. Фактор зовнішньої погрози для організованої злочинної групи чи злочинної організації посилює внутрішньогрупову солідарність, а також сприяє більш повному усвідомленню індивідом своєї групової належності (ідентичності). Погроза, крім того, зумовлює непроникність

групових меж, а також зменшує ймовірність відхилення учасників від групових норм. Помилкове сприйняття членами групи зовнішньої погрози теж спрацьовує на підвищення внутрішньогрупової солідарності. Характерно, що цю закономірність нерідко свідомо використовують лідери організованих злочинних формувань для посилення їх згуртованості чи навіть для збереження шляхом штучного створення образу зовнішнього ворога. Слід зауважити, що керівники зазначених злочинних формувань сьогодні в принципі не зацікавлені в загостренні міжгрупових конфліктів, щоб не привертати до себе уваги з боку правоохоронних органів.

Торкаючись пізнання конфліктів, що виникають в організованих групах і злочинних організаціях, слід відзначити, що вони вже самі по собі, за певного розвитку подій, ведуть до підриву цілісності цих формувань, втрати серед їх учасників взаєморозуміння, виникнення між ними антагонізму, ворожнечі тощо, які, дедалі загострюючись, здатні привести до зруйнування вказаних формувань. Ці закономірності однозначно можуть бути використані у правоохоронній діяльності, насамперед із метою нейтралізації кримінальної активності, роз'єднання злочинних формувань, викриття їх, розкриття вчинених ними злочинів і т. ін.

У контексті цього, по-перше, заслуговує на увагу поняття *«управління конфліктами»* у злочинному середовищі. Найчастіше під ним розуміється контролювання розвитку конфлікту внутрішніми або зовнішніми силами: як правило, лідерами злочинних формувань і злочинними авторитетами. Головне тут – стримування конфлікту, недопущення його ескалації. По-друге, постає необхідність у з'ясуванні способів *«вирішення конфліктів»*, суть якого полягає в усуненні або мінімізації проблем, які розділяють сторони, а також у досягненні компромісу, тобто згоди між ними. Існують певні технології здійснення цього, перш за все *переговори конфліктуючих сторін («розбірки»)*, *застосування силових методів*, а також *втручання третьої сторони (третейських суддів)*.

Управління конфліктами та їх позитивне вирішення в злочинних формуваннях є прийнятною формою впливу лідерів на суперечні сторони та

врегулювання (нехай і примусового) суперечностей міжособистісного чи внутрішньогрупового характеру. Але це найбільш характерне для організованих злочинних груп безпосередньої контактної взаємодії або злочинних організацій з виразною підлеглистю по вертикалі всіх їх структурних ланок. У конкуруючих же між собою злочинних групах і організаціях міжгрупові конфлікти вирішуються головним чином шляхом «розбірок», які нерідко закінчуються озброєними сутичками, а отже, взаємним знищенням злочинними формуваннями одне одного. Своєчасне отримання правоохоронцями інформації про хід конфліктів у злочинному середовищі дозволяє розумно втручатися в ці процеси, скеровуючи їх у напрямку, необхідному для виконання завдань правоохоронної діяльності.

Практичне значення пізнання конфліктів у злочинному середовищі також полягає в тому, що:

- по-перше, конфлікти *відіграють важливу інформаційну функцію*, бо вони є носіями відомостей про істотні суперечності в зазначеному середовищі, їх сторони та займані ними позиції;
- по-друге, у певних ситуаціях *конфлікти можуть бути використані як необхідні умови для встановлення оперативного контакту з об'єктами інтересу та подальшого конструктивного розвитку взаємодії з ними*;
- по-третє, *конфлікт, що виник у злочинному формуванні, може слугувати інструментом психологічного впливу з боку оперативного працівника на конфліктуючі сторони, зокрема шляхом конструктивних переговорів з окремими учасниками цього формування, переконання їх у небажаності подальшої участі в злочинній діяльності, дискредитації якоїсь особи в очах іншої з метою посилення руйнівних процесів у злочинному середовищі тощо*

ВИСНОВКИ: Проблема конфліктних явищ, які відбуваються в злочинному середовищі, має доволі актуальне практичне значення. Конфлікти в організованих злочинних групах і злочинних організаціях вже самі по собі, за певного розвитку подій, ведуть до підриву цілісності цих формувань, втрати серед їх учасників

взаєморозуміння, виникнення між ними антагонізму, ворожнечі тощо, які, дедалі загострюючись, здатні привести до нейтралізації кримінальної активності та руйнування вказаних формувань.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. У чому полягають поняття, сутність, особливості виникнення, перебігу та розв'язання конфліктів у злочинному середовищі?
2. Охарактеризуйте структуру конфліктів у злочинному середовищі (протистояння двох психологічних начал; наявність суб'єктів як носіїв конфліктних суперечностей; активна протидія протилежних сторін; розв'язання конфліктів).
3. У чому полягають сутність та психологічний зміст когнітивних і мотиваційних конфліктів у злочинному середовищі, що їх різнить?
4. Які специфічні психологічні закономірності лежать в основі внутрішньособистісного, міжособистісного, внутрішньогрупового та міжгрупового конфліктів у злочинному середовищі?
5. У чому полягає сутність пізнавального, емоційного та вольового компонентів конфлікту в злочинному середовищі?
6. Які існують особливості виникнення, перебігу та розв'язання конфліктів в організованих злочинних групах і злочинних організаціях?
7. У чому полягає поняття лідерства в організованих злочинних формуваннях та яка провідна роль належить їм у питаннях щодо конфліктів у цьому середовищі?
8. У чому полягає практичне значення пізнання конфліктів у злочинному середовищі?

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

БАЗОВА

1. Албул С.В. Оперативно-розшукова нейтралізація кримінальної активності організованих злочинних угруповань: організаційно-тактичні аспекти:

монографія. Одеса: ОДУВС, 2022. 290 с.

2. Албул С.В. Психологія оперативно-розшукової діяльності: навчальний посібник. Одеса: ОДУВС, 2021. 220 с.

3. Албул С.В. Психологічні особливості спілкування в оперативно-розшуковій діяльності: навчальний посібник / С.В. Албул, А.М. Волощук, В.О. Криволапчук та ін.; за заг. ред. О.М. Цільмак. Одеса: ОДУВС, 2013. 256 с.

4. Бараненко Б.І. Конфлікти в оперативно-розшуковій діяльності (закономірності виникнення, розвитку, оперативне управління та використання) / Б.І. Бараненко, О.І. Богучарова, В.О. Криволапчук. *Наука і правоохорона*. 2016. № 2 (32). С. 146-157.

5. Конфлікти в оперативно-розшуковій діяльності кримінальної поліції України : науково-практ. посібник / Д. О. Александров, Б. І. Бараненко, О. І. Богучара та ін. / за ред. В. М. Комарницького, В. О. Криволапчук, Б. І. Бараненка. МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєверодонецьк, РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 661 с.

ДОПОМІЖНА

1. Албул С.В. Методи впливу на потерпілих з боку злочинців: психологічні аспекти: лекція. Одеса: ОДУВС, 2023. 10 с.

2. Албул С.В. Оперативно-розшукова нейтралізація кримінальної активності: теоретичні аспекти організації і тактики. *Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 29 жовтня 2021 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2021. С. 5–8.

3. Албул С.В. Психологія оперативно-розшукової діяльності: збірник комплексних методичних матеріалів. Одеса: ОДУВС, 2012. 102 с.

4. Албул С.В. Правові та організаційно-тактичні проблеми протидії організованій злочинності: навчальний посібник / С.В. Албул, С.В. Андрусенко. – Одеса : ОДУВС, 2017. – 142 с.
5. Албул С.В. Тактичні аспекти нейтралізації кримінальної активності організованої злочинної групи. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. Спеціальний випуск № 1 т. С. 3–15.
6. Балтаджи П.М., Суханова Д.С. Соціальний конфлікт в контексті нової реальності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 4. С. 78–81.
7. Бараненко Б.І. Психологія оперативно-розшукової діяльності: навчальний посібник / Б.І. Бараненко. К.: Центр учбової літератури, 2007. 275 с.
8. Використання психологічних знань в оперативно-розшуковій діяльності: монографія / О.Ф. Долженков, Г.Є. Запорожцева, А.П. Кіцул, Є.В. Рижков. Одеса: НДРВВ ОІВС, 2001. 231 с.
9. Грібов М.Л. Психологічні особливості спілкування негласного штатного працівника з громадянами при виконанні завдань по боротьбі з організованою злочинністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. № 16. С. 49-58.
10. Джелілова М.А. Соціально-психологічні риси лідера організованого злочинного угруповання. *Правові та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 29 жовтня 2021 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2021. С. 94–98.
11. Екстремальна психологія: підручник / О. Євсюков, А. Куфлієвський, Д. Лебедев та ін.; за заг. ред. О.В. Тімченка. К.: Август, 2007. 502 с.
12. Конфліктологія: навч. посіб. / А.І. Берлач, В.В. Кондрюкова, В.О. Криволапчук, О.Г. Поліщук; - ОДУВС - вид. 2-ге, доповн. Одеса: ОДУВС, 2010. 162 с.

13. Матієнко Т.В. Конфліктологічна компетентність працівника правоохоронних органів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 102–106.

14. Прыгунов П.Я. Психологическое обеспечение специальных операций: оперативное внедрение: учебное пособие. К.: КНТ, 2006. 472 с.

15. Психологічні особливості організованих злочинних об'єднань (використання психологічних знань у протидії організованій злочинності): наук.-практ. посіб. / В.Г. Андросюк, Б.І. Бараненко, В.Д. Гавловський та ін.; за ред. Я.Ю. Кондратьєва, С.Д. Максименка, Б.В. Романюка. К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. 436 с.

16. Психологія оперативно-розшукової діяльності: методичні рекомендації щодо проведення практичних занять (з елементами тренінгу) / Уклад. С.В. Албул, О.С. Геращенко, Т.В. Матієнко, О.О. Подобний, О.М. Цільмак. Одеса: ОДУВС, 2010. 96 с.

17. Русинка І. Конфліктологія. Психологія запобігання і управління конфліктами: навчальний посібник. К.: Професіонал, 2007. 334 с.

18. Цветков О.Г. Конфлікти та їх місце і роль в оперативно-розшуковій діяльності. *Вісник ЛІВС МВС України*. 2001. № 4. С. 202-213.